

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ САМОСТІЙНОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ З ВИВЧЕННЯ ТАКТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті визначається сутність самостійної пізнавальної діяльності, обґрунтовуються її закономірності, принципи, суперечності, основи методичного управління пізнавальною діяльністю студентів, розглядаються методи саморозвитку особистості в процесі самостійної роботи.

В статті определяется сущность самостоятельной познавательной деятельности, обосновываются ее закономерности, принципы, противоречия, основы методического управления познавательной деятельностью студентов, рассматриваются методы саморазвития личности в процессе самостоятельной работы.

The article covers the issues related to the essence of independent educational activity-its regularities, principles, contradictions and fundamentals of methodic control of cognitive of methodic of cognitive activity of students; the author considers the methods of self development of personality in the process of independent studies.

Освіта і наука є підвалинами людського розвитку та прогресу суспільства, які забезпечують індивідуальний розвиток особистості майбутнього фахівця, творять інтелектуальний, духовний та виробничий потенціал суспільства. Цьому сприяють дослідження концептуальних основ гуманістичної освіти, яка все більше стверджується в педагогічній практиці вищих навчальних закладів як протидія централізму та одноманітності в освіті, екстенсивному зростанню знань з одночасним скороченням особистісних компонентів осмислення, рефлексії без зміни сутності діяльності суб'єктів навчання та викладання. Адже добре відомо, що кожна особистість неповторна. "Що таке людина? – розмірковує Володимир Мономах у своєму славнозвісному "Поучінні". – Які різноманітні людські обличчя..., але кожен має свій вигляд обличчя" [14, с. 49]. Гуманістичний напрям у освіті – явище складне і спрямоване на підтримку процесів індивідуального саморозвитку та самовизначення особистості. Як слушно відзначав давньогрецький філософ Протагор, – "Людина є мірою всіх речей"... Освіта не дає паростків у душі, якщо вона не проникає до значної глибини" [4, с. 180].

Гуманістичний підхід до освіти спрямовується на подолання основної вади вищої школи – її певного знеособлення [2, 3, 5, 9]. Основою реалізації такого підходу стають, набуваючи все більшого значення, освітні технології особистісно орієнтованої спрямованості й, у першу чергу, технології самоосвіти, самостійної

пізнавальної діяльності (СПД) тих, хто навчається. "...Альфаю та омегою нашої дидактики да буде: пошук і відкриття способу, за яким ті, хто вчать, менше б вчили, а ті, хто вчаться, більше б вчили", – відзначав видатний чеський педагог Я.А. Коменський [8, с. 162].

Актуальність дослідження методологічних засад особистісно орієнтованої самоосвіти і самостійної роботи тих, хто навчається, на нашу думку, зумовлена:

новим, що базується на ідеях гуманістичної освітньої парадигми, розумінням природи людини як центру всієї соціальної реальності;

складністю, динамізмом, напруженістю та глобальним характером багатогранної людської професійної діяльності;

зростанням мобільності освітньої сфери, можливостей набуття широких та глибоких знань;

зростанням обсягів інформації та різновидів її носіїв;

ціннісними та матеріальними аспектами інформації;

необхідністю засвоєння нових підходів та навичок до процесу самоуправління, неперервного саморозвитку, самоактуалізації;

визнанням творчого потенціалу особистості головним капіталом суспільства і держави;

вичерпаністю можливостей багатьох традиційних форм і методів організації самоосвіти, самостійної роботи та необхідністю пошуку та засвоєння

інноваційних підходів щодо оцінки рівня особистісного розвитку, роботи над його підвищенням, застосування нових технологій у підготовці фахівців.

Метою статті є обґрунтування методологічних засад СПД студентів у військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів (ВНП ВНЗ) з вивчення тактичних дисциплін з орієнтацією на їх практичне застосування.

Підготовка офіцерів запасу є складовою системи військової освіти. Вона забезпечує до укомплектованість Збройних Сил України та інших військових формувань офіцерським складом у воєнний та мирний (за необхідністю) час, тобто підвищує військовий потенціал нашої держави, її обороноздатність.

Самостійна робота студентів, що навчаються за програмою офіцерів запасу, “є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов’язкових навчальних занять. Зміст самостійної роботи студента над конкретним розділом програми військової підготовки визначається організаційно-методичними вказівками зазначеної програми, іншими навчально-методичними матеріалами, завданнями та вказівками викладача” [6, с. 205]. Самостійна робота ...студента забезпечується інформаційно-методичними засобами (підручники, навчально-методичні посібники, комп’ютерні навчальні комплекси, комплекти завдань, методичні рекомендації) та матеріально-технічними засобами (тренажери, макети, елементи озброєння та військової техніки тощо), передбаченими робочими програмами навчальних дисциплін...Відповідальність за якість самостійної роботи безпосередньо несе...студент [7, с. 17].

Наголошуючи на тому, що педагогічний процес має спрямовуватись на створення умов для СПД, розвитку особистості та активного оволодіння знаннями тими, хто навчається, В.П. Сімонов розуміє під ним сукупність трьох складових: навчально-виховної, навчально-пізнавальної, самоосвітньої [15, с. 3]. А.А. Плігін, досліджуючи проблему особистісно орієнтованої освіти, розуміє під нею такий тип освітнього процесу, в якому особистість учня та особистість викладача виступають як його суб’єкти; метою освіти є розвиток особистості того, хто навчається,

його індивідуальності та неповторності; у процесі навчання враховуються ціннісні орієнтації учня та структура його переконань, при цьому процеси навчання та навчання взаємно узгоджуються з урахуванням механізмів пізнання, особливостей стратегій мислення та поведінки учнів, а відносини учень-викладач будуються на принципах співробітництва і свободи вибору [13, с. 49]. Пріоритетність особистісної складової в системі навчання відзначає і С.М. Ніколаєнко: "Під особистісно зорієнтованим навчально-виховним процесом в теорії розуміється новий зміст та форми освітньої діяльності, які базуються на використанні особистісних можливостей та індивідуальної специфічності, індивідуальних ритмів розвитку та побудові на основі суб’єктної навчально-виховної діяльності" [10, с. 138].

Проективна модель особистісно орієнтованого навчання розроблена М.І. Алексєєвим. У ній сутність особистісно орієнтованого навчання пов’язується не тільки з унікальністю й самобутністю того, хто навчається, але й з неповторністю особистості педагога, з одного боку, а з іншого – з поняттям “культурного акту”, сенс якого полягає в створенні індивідом себе, своєї особистості шляхом самоствердження в культурі [1, с. 24].

Проблема самостійної діяльності тих, хто навчається, форми, методи та засоби її організації має багаторічну історію, своє теоретичне обґрунтування, практику застосування, її витoki сягають часів, коли людина прилучилась до первісного оволодіння знаннями. Ретроспективний аналіз цієї проблеми зроблено в працях Л.П. Арістової, Б.П. Єсіпова, В.А. Козакова, П.І. Підкасистого та ін. Сучасні проблеми СПД студентів, її теоретичні засади, методи практичної реалізації знайшли відображення в працях вітчизняних та зарубіжних учених: С.В. Кульневича, А. Маслоу, А.А. Плігіна, О.М. Пехоти, С.І. Подмазіна, К.Р. Роджерса, В.В. Серікова, М.І. Алексєєва, М.М. Солдатенка (теорія особистісно орієнтованої освіти), А.В. Петровського (персоналізоване навчання).

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє зробити висновок, що СПД – поняття складне, особистісне, багатоаспектне, інтегративне з притаманними закономірностями,

Питання педагогіки

принципами, суперечностями, що зумовлюють організаційно-методичні засади її організації, і потребує подальших досліджень [12].

Серед загальних закономірностей СПД можна виділити такі:

розвитку особистості;
психологічної підготовки; внутрішнього та зовнішнього стимулювання;
формування мотиваційної сфери;
управління особистісною діяльністю;
єдності зовнішньої (педагогічної) та внутрішньої (пізнавальної) діяльності;
організації, якості та забезпеченості педагогічного процесу.

Принципи навчання – це система вхідних, основних дидактичних вимог до процесу навчання, виконання яких повинно сприяти підвищенню його ефективності. Це загальне визначення дидактичних принципів виправдовує їхнє призначення для процесу навчання. Що ж стосується їхньої суті, визначення, назв і кількості, що визначаються та трактуються їх авторами по-різному, то тут явно прослідковуються наступні тенденції:

дидактичні принципи навчання, відбиваючи розвиток формальної, затеоретизованої педагогіки, зайшли в суперечність з реальним процесом навчання і не відбивають діалектики його розвитку;

поєднавши в собі процеси викладання, вчення, виховання, навчально-матеріального забезпечення, нинішні дидактичні принципи, не розкриваючи в достатній повноті означені процеси, є гальмом в розвитку та вдосконаленні навчально-виховного процесу в цілому;

дидактичні принципи навчання в нинішній їхній редакції не є достатнім спонукальним і селективним інструментом для розвитку всіх компонентів процесу навчання.

В основу розробки принципів навчально-виховного процесу, на наш погляд, необхідно покласти наступне:

принципи повинні будуватися на основі діалектичного, діяльнісного підходу до навчання;

принципи повинні розроблятися окремо для діяльності викладача та для діяльності тих, хто навчається;

принципи повинні розроблятися на основі досягнень психолого-педагогічної науки, практики, носити виховний і самовиховний характер;

принципи повинні містити такі складові: організаційну, процесуальну (процес і методика), забезпечувальну (засоби), контрольну, коригувальну.

До основних психолого-педагогічних принципів викладання, на нашу думку, можна віднести такі:

спрямування викладання на взаємопов'язане рішення задач військово-професійної підготовки, військового виховання та загальної культури студентів;

науковість, практичне та прикладне спрямування викладання;

відповідність змісту навчального матеріалу та організації процесу викладання потребам майбутньої військово-професійної діяльності тих, хто навчається, у відповідності з посадовим призначенням;

доступність, усвідомлена відповідальність за якість викладання;

врахування індивідуальних особливостей студентів;

широке орієнтування тих, хто навчається, на активну самостійну навчальну діяльність;

постійне вдосконалення особистісної військово-професійної і психолого-педагогічної підготовки;

дидактична забезпеченість викладання у відповідності з метою та змістом кожного навчального заняття;

самоконтроль, самокоригування педагогічної діяльності.

Основні психолого-педагогічні принципи навчання:

глибоке усвідомлення соціальної і військово-професійної значущості навчання, придбання необхідних знань, умінь, навичок;

висока активність і дієвість навчання; поточне та перспективне планування навчальної діяльності;

систематичність і послідовність роботи над навчальним матеріалом;

систематичне повторення навчального матеріалу, накопичення та поглиблення знань;

формування готовності до самостійного засвоєння навчального матеріалу;

подолання труднощів, що виникають в процесі навчання;

формування волі й наполегливості в процесі навчання, самоствердження;

пошук взаємозв'язків теорії з практикою в процесі засвоєння навчального матеріалу;

Питання педагогіки

застосування технологій, засобів і прийомів, що сприяють підвищенню ефективності навчальної діяльності;

найбільш раціональне використання навчально-матеріального забезпечення (підручники, навчальні посібники, лабораторне устаткування, інформаційні навчальні середовища, тренажери, військова техніка, озброєння тощо);

здійснення самовиховання, самоорганізації, самоконтролю та самооцінки навчальної діяльності;

Відомо, що основним протиріччям навчання, СПД (М.А. Данилов, В.І. Загвязінський) є протиріччя між вимогами до тих, хто навчається, що постійно зростають і ускладнюються, та їх можливостями (рівень знань, мотиви, способи діяльності). Ці протиріччя можна конкретизувати такими групами: структури особистості студента, його розвитку та формування в процесі навчання у ВНП ВНЗ; інформаційні; процесуальні; часові; просторові [12]:

До першої групи належать протиріччя між:

вимогами до кандидатів на навчання за програмою офіцерів запасу та реальним рівнем їхньої загальноосвітньої, психологічної та фізичної підготовленості;

цілісним характером формування особистості й мірою розвитку її окремих якостей;

прагненнями особистості та її реальними можливостями.

До другої групи належать протиріччя між:

вимогами до підготовки офіцерів запасу і специфікою їх підготовки для ЗС України у ВНП ВНЗ;

потребами студентів в інформаційному та науково-методичному забезпеченні й реальним станом цих видів забезпечення;

потрібними та сформованими вміннями диференціювати інформаційні потоки, їх якість та пріоритети;

Третя група акумулює протиріччя між: гуманістичною спрямованістю особистісного учіння та реальним станом його у ВНП ВНЗ;

наявною та потрібною нормативною базою з організації навчання та учіння;

виробленими особистістю організаційними формами самостійної роботи і такими, що склалися у ВНП ВНЗ;

ступенем взаємодії та взаємовпливу тих, хто навчається;

вимогами до рівня готовності офіцерів запасу до діяльності за призначенням і можливостями створення таких умов у ВНП ВНЗ;

необхідним ресурсним забезпеченням СПД і її реальним станом;

необхідними вміннями самокоригування, самоконтролю СПД і реальним ступенем їх розвитку;

До четвертої групи можна віднести протиріччя між:

потрібним для особистості та реальним часом, який відведено на самостійну роботу в межах навчальних програм;

загальним позанавчальним часом і ступенем його використання для учіння;

До п'ятої групи належать протиріччя між:

потрібним для особистості місцем самостійної роботи та визначеним для цих цілей розкладом;

оптимальним за кількістю та реальним складом груп з проведення самостійної роботи;

необхідністю оптимізації вибору місця самостійної роботи для підготовки до різних видів занять і вміннями особистості здійснювати такі дії.

Важливою дидактичною складовою самостійного оволодіння студентами знаннями з тактичних дисциплін, розвитку їх пізнавальних інтересів є управлінська діяльність усіх суб'єктів навчально-виховного процесу у ВНП ВНЗ [11]. До основних принципів методичного управління СПД майбутніх офіцерів запасу можна віднести такі:

військово-професійна спрямованість; гуманістичність – запровадження суб'єкт-суб'єктних відносин;

інтегральність, що передбачає комплексне, раціональне та виважене вивчення суб'єктів управління, всебічне врахування їх особливостей при вивченні тактичних дисциплін;

оптимальність – вибір форм, методів, прийомів, засобів, що в найбільшій мірі відповідають реалізації навчальної мети та завдань;

динамічність – наявність різних варіантів розв'язання типових навчальних задач і ситуацій у межах управлінського циклу

ступеневість, диференційованість і наступність – урахування рівнів підготовки студентів;

інформативність – створення, розвиток та застосування інформаційних засобів і технологій в процесі підготовки студентів;

діагностичність – оцінка методичного впливу на рівень якості підготовки студентів з тактичних дисциплін.

Принципи методичного управління СПД студентів мають реалізовуватися в процесі організації і проведення самостійної роботи через систему правил, форм, методичних заходів та прийомів.

Розглянемо методи саморозвитку та особистісного впливу, що мають сприяти підвищенню ефективності СПД студентів.

Самопізнання та самооцінка. Щоб стати активним творцем своєї особистості, студентам потрібно навчитись критично себе оцінювати в усіх відношеннях і, в першу чергу, по відношенню до оволодіння знаннями з майбутньої військової професії.

Самопізнання – складний процес. Він відбувається в умовах самостійної навчальної діяльності, взаємодії з іншими суб'єктами педагогічного процесу і має завершуватися певним оціночним відношенням до якостей своєї особистості (щось у собі розглядається як добре, а в чомусь є незадоволеність). За своєю сутністю самопізнання – це самовипробування, прискіпливе відношення до проявів своєї особистості в процесі учіння. Самопізнання потрібно починати з самопостереження в процесі самовипробування, з аналізу фактичної СПД, її результатів. Самопізнання передбачає роботу пам'яті та думки, фіксацію та аналіз дій за певний проміжок часу. При цьому сенс мають не самі по собі дії, а конкретні результати, до яких вони призвели. Іншим способом самопізнання є самоаналіз. Це більш складний процес, він потребує критичної оцінки дій, співвіднесення їх з певними гіпотетичними еталонами та результатами навчально-пізнавальної діяльності. Студент при цьому оцінює свою особистість у педагогічному процесі з точки зору всебічного розвитку, як майбутнього військового фахівця, тобто оцінює інтелектуальні, професійні, психологічні, соціально-особистісні якості.

Самостимулювання. Знання своїх недоліків і активів щодо організації власної

СПД не є достатнім для появи потреби у їх подоланні або покращенні. Сильну стимулюючу дію, по-перше, тут має самокритичний погляд. Самокритичність є однією із базових якостей особистості, відсутність якої веде до самозадоволення та самозаспокоєння. По-друге, СПД потребує постановки з боку студента обґрунтованих, пристосованих до власних потреб та можливостей, цілей. По-третє, в самостимулюванні важливого значення набувають наявні зовнішні умови, які проєктуються та створюються у ВНП ВНЗ.

Самопрограмування або складання плану саморозвитку в процесі СПД студентів. Відзначимо тут такі аспекти: складання плану загального особистісного розвитку на весь період засвоєння програми навчання; складання плану СПД (на семестр) з виконання вимог програми з підготовки офіцерів запасу. До плану загального особистісного розвитку доцільно включати такі групи якостей: військово-соціальні та загальнолюдські; військово-професійні; індивідуальні. До плану СПД (на семестр) включається вивчення програмного та позапрограмного навчального матеріалу, методи та засоби, за допомогою яких планується забезпечити досягнення поставленої мети з виконання вимог щодо підготовки офіцерів запасу.

Наслідування прикладу. В СПД наслідування прикладу передбачає рефлексивне сприйняття діяльності, досвіду, методів, прийомів відомих особистостей, які завдяки наполегливій розумовій праці досягли значних успіхів, стали гордістю держав, народів.

Методи та прийоми самовпливу в процесі СПД студентів. До них можна віднести такі: самоінструкція; самоконтроль, самозвіт; самопереконавання; самопримушування; самонавіювання; аутотренінг, психотерапія тощо.

Викладені методологічні засади СПД студентів з вивчення тактичних дисциплін мають сприяти створенню комплексних психолого-педагогічних умов в організації навчально-виховного процесу з підготовки офіцерів запасу, істотному покращенню інтересу студентів до самостійної навчально-пізнавальної діяльності, підвищенню якості їх підготовки. Подальші дослідження теоретичних і практичних проблем СПД студентів у ВНП ВНЗ можливі у таких

Питання педагогіки

напрямах: науково-методичне та результатів навчання від умов організації матеріально-технічне забезпечення навчально-виховного процесу та навчального процесу; запровадження розроблення відповідних рекомендацій; інноваційних інформаційно-комунікаційні психологічні основи самоуправління технології; виявлення залежностей засвоєнням знань.

Література

1. Алексеев Н.И. Личностно-ориентированное обучение: вопросы теории и практики / Н.И. Алексеев. – Тюмень: Издательство ТюмГУ. – 1997. – 216 с.
2. Андрущенко В.П. Теоретико-методологічні засади модернізації вищої освіти в Україні на рубежі століть / В.П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2001. – № 2. – С. 5-13.
3. Вища освіта і Болонський процес: [навчальний посібник] / За ред. В.Г. Кременя. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 84 с.
4. В мире мудрых мыслей. – М.: Знание, 1962. – 329 с.
5. Зязюн І.А. Интеллектуальный творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти / І.А. Зязюн / Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: [монографія] / За ред І.А. Зязюна. – К.: Видавництво "Віпол", 2000. – 527 с.
6. Інструкція "Про організацію підготовки офіцерів запасу з числа студентів вищих навчальних закладів" // Збірник керівних документів з питань організації освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Збройних Сил України. – МО України, 2005. – 286 с.
7. Інструкція з організації освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Збройних Сил України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України: Затверджена наказом Міністерства оборони України та Міністерства освіти і науки України 13.04.2005 р., № 221/217. – 48 с.
8. Коменский Я.А. Великая дидактика / Я.А. Коменский. – М.: АПН РСФСР, 1965. – С. 160–165.
9. Національна доктрина розвитку освіти: Затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 р., № 347/2002 // Професійно-технічна освіта. – 2002. – № 3. – С. 2-8.
10. Ніколаєнко С.М. Теоретико-методологічні основи управління інноваційним розвитком системи освіти України: [монографія] / С.М. Ніколаєнко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 419 с.
11. Приходько Ю.І. Дидактичні основи розвитку у курсантів (слухачів) пізнавального інтересу в процесі самостійної роботи / Ю.І. Приходько // Зб. наук. праць Військ. гуманіт. інституту Нац. акад. оборони України. – К.: ВГІ НАОУ, 2001. – Випуск 1 (14). – С. 60–64.
12. Приходько Ю.І. Методологічні засади особистісно орієнтованої самостійної роботи курсантів (слухачів) вищих військових навчальних закладів / Ю.І. Приходько // Зб. наук. пр. Нац. акад. Прикорд. військ України. – Хмельницький: Вид. Нац. акад. ДПС України, 2005. – № 34, ч. II. – С. 50–54.
13. Плигин А.А. Личностно-ориентированное образование: история и практика: [монографія] / А.А. Плигин. – М.: «КСП+», 2003. – 432 с.
14. Поучения Владимира Мономаха / В. Мономах // Русская литература XI-XVIII вв. – М., 1988. – С. 49–51.
15. Симонов В.П. Педагогический менеджмент: 50 НОУ-ХАУ в управлении педагогическими системами: [учебное пособие] / В.П. Симонов. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Педагогическое общество России, 1999. – 430 с.